

'שאם שייר בשדה בית תשעה קבין... מחזיר לו את הקרקע' — ואם אין במותר ט' קבין וחפץ המוכר בדמים ולא בקרקע, וטוען הלוקח: אוסיף לך עוד פיסת קרקע משלי ואשלים לשיעור ט' קבין — לכאורה היה נראה לתלות במחלוקת חכמים ורשב"ג (לעיל יג): בנכס שאין בו כדי חלוקה, ואומר אחד מן השותפין לחברו, טול אתה שיעור ואני פחות, דלרשב"ג אין שומעין לו, שטוען איני חפץ במתנה, משום 'שונא מתנות יחיד'. (וכן נפסק להלכה לכמה דעות — חו"מ קעא, י).
ואולם נראה פשוט לחלק, שכאן כל זכותו של המוכר משום תקנה שתקנו לו שהוא חסר ונפסד והלוקח אינו חסר, וכמו שכתב הרשב"ם דהוי כ'זה נהנה וזה לא חסר', ועל כן יש מקום לומר שמשום מדת חסידותו שאינו חפץ במתנה, אין לו זכות לכפות הלוקח לקנות ממנו קרקע שאינו חפץ בה. ודוקא שם שמעיקר דינא — הדין עמו, אין לנו לכפותו לקבל דבר שאינו שלו.

דף קד

'אלא לאו שמע מינה סתמא נמי כהן חסר הן יתר דמי. שמע מינה' — כתב רבנו שמשון (הביאורו בתוס' וברא"ש), שאם אין הלוקח עומד בתוך השדה ורואה את שטחה, חייב המוכר ליתן לו בית כור בדיוק, ואפילו חסר משהו, אין אומרים 'הגיעו'. ומסתבר שיכול הקונה לבטל את המקח מכל וכל, שיכול לטעון שאינו חפץ אלא בבית כור שלם, כמו שדיברו. (וראה לעיל מחלוקת הראשונים).
(וכן הביא הסמ"ע (ריה סקכ"ו) להלכה. ושם בלשונו נקט 'חסר או יתיר'. והעיר על כך רעק"א, שלכאורה ב'יתר' הרי אפשר תמיד להחזיר, הקרקע או הדמים).
ואולם יש שכתבו שאם הלוקח ראה את השדה — סבר וקיבלה, ואפילו פחת יותר, עד שתות — הגיעו, (ע' להלן קו), וכאן מדובר שאינו רואה את השדה אלא שדיברו ביניהם על שדה מסוימת, ולא 'בית כור עפר משדותי' סתמא. (ע' ריטב"א, ר"ן ונמוקי יוסף. וע"ע בטור — ריח. וראה במה שהעיר המהדיר את פסקי הר"ד — הרא"י וורטהיימר, בהערה 5).

(יתכן לומר שלפי המסקנא, באמת בית כור סתמא עדיף מכולהו, כיון שלא נחת לדיוקא לומר כבית כור, או 'חסר ויתר', משמע שלא חשב כלל על מדידות וסטיות אפשריות אלא התייחס לחלקה כמות שהיא, וכך היא נקראת בפיו ובלשון בני אדם 'בית כור', (וכדרך שאמרו בב"מ קד. 'האומר לחבירו בית כור ער אני מוכר לך, אע"פ שאין בו אלא לתך — הגיעו, שלא מכר לו אלא שמא'. ועתוס' לעיל ז סע"א), ונמצא הברייתא בלא זו אף זו נשנית, כדרך הברייתא, ולא ב'זו ואצ"ל זו'. (עיין בתוס').
ויש להעיר גם מלשון הש"ס לעיל (צה רע"א. ע"ש ברשב"ם ותוס') ד'הן חסר הן יתר' משמע דווקא רצון עקרוני לדייק ולא לסתות. — עפ"י 'בדרך טובים')

'... שאם שייר בשדה בית ט' קבין... מחזיר לו את הקרקע. ולא את הרובע בלבד הוא מחזיר אלא את כל המותר. אמר רב הונא... (ובע"ב) 'תאני רבין בר רב נחמן...' — הר"י בן מגאש מפרש (ולא כרשב"ם ושא"ר) שהדין האחרון שבמשנה, שמחזיר את הכל, מתייחס אל הסיפא בלבד, שאם שייר בשדה ט' קבין — מחזיר את כולו, אבל כלפי הדין הקודם — 'יתר מכאן יעשה חשבון', אינו מחזיר אלא את המותר ולא את הרובעין.

(וראה אריכות בשטמ"ק. ונראה לכאורה לפי הגרסה שלפנינו בגמרא לעיל (צה). 'מיהו רביע לא חשיב, יתר מרביע חשיב, דכיון דחזי ליה לאיצטרופי בתשעת קבין הואי לה ארעא חשיבתא בפני נפשא והדרא' (ואפשר שהרשב"ם והתוס' לא גרסו לה התם) — נראה כמעט מפורש שדין החזרת הרבעין הוא מחמת הסיכוי לצרף ארעא חשיבתא. ונראה מזה שדוקא כשבא ליטול בקרקע אמרו שיטול הכל, כדי שיהא בו כדי לצרף שיעור ט' קבין או קרוב לכך, ובאופן כזה שחפץ בקרקע, ודאי לא נתכוין למחול אף על הרבעין, אבל כשבא ליטול מעות ולא נחשב בשבילו המותר להחזיק בו, מאחר שאינו ט' קבין, (או שמא אפילו אם היה בו ט' קבין ואינו רוצה בהן כי קטנה היא בעיניו), הרי מוכח שבאמת נתכוון למכור הכל, ואף שיתר יותר מרובע שאין אדם רגיל למחול, הא קמן שאינו רוצה בקרקע הנשאת ודין שיטול המותר. אך נראה שכל זה רק אליבא דרב הונא (דאיליביה קיימינן בסוגיא לעיל צה), הסובר שט' קבין שאמרו — אפילו בבקעה גדולה. הרי שעיקר השיקול אם מחל או לא אינו תלוי רק ביחס רובע לסאה אלא גם בחשיבות הקרקע היתירה. והוא כנ"ל. אמנם לרב נחמן החולק עליו (וכמותו נפסק להלכה) הכל תלוי ביחס בלבד, וענין ט' קבין לא נאמר אלא לענין רצה מחזיר וכו' (וכפירוש רשב"ם).

ויש מקום לפי זה לומר, שמה שאמר רבין בר רב נחמן לתקן לשון המשנה, (ועריטב"א), זה דוקא לשיטת ר"ג אביו, אבל לרב הונא אין צורך בכך, שכך כוננת המשנה: כאשר מחזיר הקרקע מחמת שהיה מותר על רובע לסאה שנצטרף לבית ט' קבין, לא רק הרובע מחזיר מחמת חשיבותו אלא גם היתר עליו אף שהוא לבדו פחות משיעור רובע לסאה, וכבר השארנו בידו קרקע חשובה לשה או לגינה, מ"מ מאחר שכבר יש בידו קרקע חשובה, ודאי ראוי לצרף אליה הכל, שלא נתכוון למחול בכה"ג.

ואתי שפיר לפי"ז שלעיל צד: באו לסייע לרב הונא מדתני רבין בר רב נחמן, וע"ש בתוס' שהעירו במה שלא הביאו מן המשנה. ולהנ"ל דוקא מברייתא דרבין יש לסייע (שכנראה הגיה עפ"י ברייתא שהיתה בידו, דאל"כ היה צ"ל 'אמר רבין... תני לא את המותר' ודוק), שבלעדיה מתפרשת משנתנו דוקא בקרקע ואינו ענין לניפוי ההתם, שהוא כמעט. ואכן זהו שדוחה שם הדוחה, דיותר מרובע חשיב משום שראוי להוסיף לט' קבין, והוא כנ"ל אליבא דרב הונא וכפשוט לשון המשנה, (מדלא קתני לה לאחר "עשה חשבון" דקאי על הסיפא בלבד. — עפ"י 'בדרך טובים').

דף קה

'זו דברי בן ננס אבל חכמים אומרים: הלך אחר פחות שבלשונות' — אף על פי שלא נחלק שום אדם, על החזר מדבריו בתוך כדי דיבור, שחזרתו חזרה ואין ממש בדבריו הראשונים — כאן שונה, כיון שאמר הלשון האחרון ולא ברר יותר, אפשר שחזר וניחם על האחרון ורוצה בלשון הראשון. (ריטב"א).

ובתוס' רי"ד פרש, שיש לומר שרצה לכפול את דיבורו הראשון, אלא שהתבלבל בלשונו ואמר ההיפך, אבל דעתו כמו שאמר בדיבור הראשון.

'ואיכא למימר פרושי קא מפרש' — לפי צד זה, שדבריו הראשונים הם העיקר, ודבריו האחרונים אינם אלא פירוש לראשונים (ודלא כ'פירושי קמפרש' דלהלן בע"ב. ולא חש תלמודא להשתמש באותה מטבע לשון, אף שהכוונת הפכיות — עריטב"א) — חודש העיבור שייך לשוכר. ולפי זה היה נראה לכאורה שמשלם כל חדש פחות מדינר, שהרי מחלק את הסכום הכולל — 12 דינר, ל-13 תשלומים. (וע' בלשון הריטב"א). אולם הרשב"ם כתב שנתן לו דינר לחודש. וכתב עוד, שיכול לסלקו בתוך החודש הראשון או השני. ואמנם בסוף החודש השנים-עשר א"א לו לסלקו, שהרי חודש זה בכלל ההסכם, וכבר שילם עבור חודש זה, כי הרי פורע בסוף כל חודש דינר והושלמו הי"ב דינרים לשנה.